

O UNEALTĂ DIN FIER DESCOPERITĂ LA ARDEU, JUD. HUNEDOARA

IOSIF VASILE FERENCZ*

fiosifvasile@yahoo.com

AN IRON TOOL DISCOVERED IN ARDEU, HUNEDOARA COUNTY

ABSTRACT: *In the last decade the researches on the archaeological site Cetățuie from Ardeu were increase. A lot of artifacts were unearth and the main parts of the site were investigated. The site is composed by the hill named Cetățuie, the plateau placed on the foothill, on the East, named Judele and the lower land placed on the South, on the base of the hill, named Gura Cheilor.*

The site was inhabited during many epochs, but the most important habitation look to been in the Dacian Kingdom times when, the higher part of the hill was fortified and some buildings were build up inside the walls. One of them was a workshop were an artisan used to made artifacts of iron, bronze and bone and antlers.

The piece presented by us it is a tool used in the process of riveting.

KEYWORDS: *Dacian, tool, riveting, Ardeu, Transylvania*

REZUMAT: *Pe parcursul ultimului deceniu au fost intensificate cercetările arheologice în situl Ardeu Cetățuie. În acest interval de timp au fost descoperite numeroase artefacte și au fost cercetate cele mai importante zone ale sitului. Situl este compus din dealul numit Cetățuie, platoul numit Dealul Judelui, situat la baza Cetățuiei, spre est și din terenul aflat spre sud, la baza dealului, teren numit Gura Cheilor.*

Situl a fost locuit pe parcursul mai multor epoci istorice, însă cea mai mare intensitate a locuirii pare să fi fost înregistrată în epoca regatului dac. În acea perioadă a fost fortificată partea superioară a dealului și au fost construite mai multe clădiri în interiorul zidurilor. Una dintre ele era un atelier în care un meșter confecționa obiecte din fier, din bronz și din materii dure animale.

Piesa pe care o prezentăm cu acest prilej este o unealtă folosită pentru realizarea capetelor de nituri.

CUVINTE-CHEIE: *daci, unealtă, nituire, Ardeu, Transylvania*

Pe parcursul ultimului deceniu cercetările arheologice vizând cetatea de la Ardeu s-au intensificat¹. În urma eforturilor depuse, a putut să fie schițată imaginea de ansamblu a sitului și au fost identificate principalele elemente constitutive ale sale. Toate acestea s-au adăugat informațiilor furnizate de cercetări mai vechi². În același interval de timp numeroase comunicări în cadrul unor manifestări științifice și studii publicate în reviste și volume de specialitate au pus în valoare patrimoniul mobil descoperit de arheologi³.

Pe dealul „Cetățuie”, format din calcare jurasice au fost identificate urme de locuire din mai multe epoci istorice⁴, însă perioada din care s-au păstrat cele mai intense urme este cea a Regatului Dac. În

* Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva, fiosifvasile@yahoo.com.

¹ Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva, cu forțe proprii și în colaborare cu alte instituții de profil a organizat mai multe campanii de cercetări preventive și sistematice în perioada 2001–2013: Pescaru et al 2002, Ferencz et al 2003; Ferencz et al 2004; Ferencz et al 2005; Ferencz et al 2010; Ferencz et al 2011.

² Téglas 1885, p.299–307; Téglas 1888 p. 134–138; Nemoianu, Andrițoiu 1975.

³ Vezi Ferencz 2012, p. 70–71, notele 3 și 4.

⁴ Vezi Ferencz, Roman 2010, p. 173.

Campania din anul 2004 au fost descoperite urmele unui atelier de fierărie, în care erau realizate și obiecte din bronz precum și din materii dure animale⁵. Situația stratigrafică în acel areal al sitului este descrisă de profilul secțiunii magistrale S5B/2004, care a tăiat complexul în extremitatea sa vestică (Pl. II/1, 3).

În ultimii ani cercetările noastre au vizat cu precădere cercetarea acestui complex, care a furnizat un inventar bogat și diversificat. Pentru aceasta au fost trasate două unități de cercetare denumite de noi SP4 și SP5 (Pl. I/1), cu dimensiunile de 5x4 m și respectiv 5x5 m. Menționăm că SP5 suprapune și o unitate de cercetare mai veche, realizată foarte probabil de către Larisa Nemoianu⁶. O altă secțiune având aceleași dimensiuni (cca 5x1 m) și aceeași orientare (E-V) se poate vedea la suprafața solului la numai câțiva metri spre nord.

Între obiectele descoperite se numără și piesa pe care o vom prezenta în rândurile care urmează. Piesa a fost descoperită în momentul cernerii prin sită a pământului excavat în suprafața SP5, mai exact din curățarea nivelului brun, dens, cu multă piatră, aflat imediat sub stratul vegetal. Menționăm că în este vorba de suprafața de contact între straturile 2 și 3 (Pl. II, 3), iar piesa în cauză provine cel mai probabil din pământul excavat din secțiunea mai veche, pe care am descris-o anterior. Poziția stratigrafică și localizarea în aceeași arie a atelierului de fierărie sunt argumente care pledează pentru datarea în epoca dacică a obiectului descris.

DESCRIEREA PIESEI

Obiectul (Pl. I/5-6) are aspectul unui dorn de formă cilindrică. La unul dintre capete este prezentă „floarea” și este ușor îndoit, ca dovadă că piesa a fost lovită în repetate rânduri. Celălalt capăt este prevăzut cu o alveolare ca o calotă, cu pereții subțiați de la interior spre extremități.

În momentul de față se găsește în colecțiile MCDR-Deva (N.R. Inv 50686), a fost restaurat și are următoarele dimensiuni: H: 3,23 cm; D: 0,91 cm; D floare: 1,38; Adâncime scobitură: 0,19; Masa: 13,16-13,17 g.

DISCUȚII

În literatura arheologică cu referire la epoca dacică au fost prezentate mai multe dornuri de diferite dimensiuni. Ele au fost descoperite în număr mare în Munții Orăștiei, dar și într-o serie de așezări și cetăți răspândite într-o arie geografică largă. Au dimensiuni care diverse, cuprinse între 6 și 20 cm lungime⁷ și o morfologie simplă, fapt pentru care au putut fi distinse trei tipuri principale: I, cu corp cu secțiune circulară și extremitatea activă dreptunghiulară, Tipul II, cu secțiunea corpului circulară și capătul circular și III, cu secțiune corpului și a extremității de formă dreptunghiulară⁸. Ele sunt considerate ca fiind unelte componente ale instrumentarului fierarilor⁹ sau bronzierilor¹⁰, necesare pentru realizarea operațiunilor de nituire, aplatizare sau sudare la cald¹¹.

⁵ Ferencz et al 2005.

⁶ Cercetările efectuate de către Larisa Nemoianu în anul 1973 au rămas în cea mai mare parte inedite până astăzi. În cele câteva pagini în care este descris „Sondajul arheologic” de la Ardeu se precizează un număr de patru secțiuni și patru casete de verificare: Nemoianu, Andrițoiu 1974, p. 181, însă lipsește un plan care să ne edifice în legătură cu poziția lor. Pe culmea dealului Cetățuie au fost identificate urme ale mai multor intervenții umane. Unele dintre ele pot să reprezinte rezultatele cercetărilor efectuate la sfârșitul secolului al XIX-lea de către Téglas Gábor.

⁷ Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 54. Deși sunt întâlnite și exemplare cu lungimea mai mare de 20 cm, cele mai numeroase au între 12 și 16 cm: vezi Iaroslavschi 1997, p. 74.

⁸ Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 54; Rustoiu 1996, p. 73, Iaroslavschi 1997, p. 74.

⁹ Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 54.

¹⁰ Glodariu, Iaroslavschi 1979, p.102; Rustoiu 1996, p. 73, fig. 25/7-10.

¹¹ Iaroslavschi 1997, p. 74.

Niturile din fier sau din bronz sunt frecvente în descoperiri, fiind utilizate la îmbinarea unor elemente componente ale unor obiecte¹². Ele se regăsesc la mânerele unor arme¹³, dar și pentru a îmbina componente ale unor obiecte cu utilitate diversă¹⁴.

Meșteșugul fierarilor din antichitate a evoluat constant până în zilele noastre, fiind create noi utilaje, scule și dispozitive. În cadrul operațiunilor tehnologice de lăcătușerie se numără și nituirea. Rolul acestei operațiuni este și astăzi acela de a asambla două sau mai multe piese cu ajutorul niturilor¹⁵. Astăzi nituirea manuală este considerată o operațiune costisitoare care presupune un volum de muncă mare și ca urmare, o productivitate scăzută¹⁶. În antichitate însă procedeul era larg răspândit, ca dovadă că alte considerente erau luate în calculul randamentului acestei metode de asamblare.

În ceea ce privește uneltele utilizate pentru efectuarea nituirii manual, ele nu sunt numeroase, dar fiecare dintre ele are un rol important în procesul tehnologic. Este nevoie de un ciocan, de un contracăpuitor, de un trăgător și de un căpuiitor¹⁷. Contracăpuitorul protejează capul inițial al nitului împotriva deformării în timpul nituirii și este utilizat ca o nicovală. Apăsarea pieselor una asupra celeilalte se realizează cu ajutorul „trăgătorului”, care astăzi are formă de bară scurtă, cu un orificiu cilindric la unul dintre capete. Iar căpuiitorul, unelta cu ajutorul căruia se formează cel de al doilea cap al nitului este confecționat și el, dintră bară de oțel, având în capăt un orificiu sub forma unei calote sferice¹⁸.

Până în prezent uneltele utilizate pentru nituire în epoca regatului dac nu sunt foarte bine cunoscute. Dacă ciocane, utilizate pentru diferite operațiuni sunt cunoscute în număr destul de mare¹⁹, celelalte unelte par să lipsească din instrumentarul fierarilor sau bronzierilor. În ceea ce privește contracăpuitorul, ne putem închipui că el putea să fi fost realizat din lemn. În acest fel el proteja capul inițial și era realizat dintr-un material aflat la îndemână, dar care datorită naturii sale perisabile nu s-a păstrat. Operațiunea de apăsare a pieselor, una peste alta, care astăzi se execută cu trăgătorul, putea, probabil să fi fost efectuată cu un dorn, sau poate tot cu ajutorul unei unelte din lemn. Pentru cea mai importantă etapă a acestui proces tehnologic, aceea de formare a capului de închidere a nitului era nevoie de o unealtă din fier, de un căpuiitor. Iar unelta descrisă de noi corespunde descrierii uneltelor din ziua de astăzi a unor asemenea obiecte. Mai mult, dimensiunile sale foarte reduse în comparație cu dornurile cunoscute până în prezent (3, 23 cm, în comparație cu lungimea de 6 cm a celor mai mici dornuri cunoscute) indică o altfel de utilitate. De aceea credem că piesa descoperită la Ardeu este de fapt un căpuiitor utilizat în procesul nituirii.

CONCLUZII

Nituirea este un procedeu etnic utilizat frecvent în antichitate. Nu sunt puține obiectele care au fost prevăzute cu nituri. În literatura arheologică cu privire la epoca regatului dac s-a considerat că nituirea era

¹² Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 116.

¹³ Chiar dacă nu se păstrează nitul, limba de înmănușare a sabiei curbe (falx) de la Grădiștea Muncelului are practică o gaură din care lipsește nitul prin intermediul căruia era fixată coada: Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 137, fig. 71/1. De curând, în satul Ursici, com. Boșorod, jud. Hunedoara a fost descoperită o armă de același fel, dar care păstrează nitul în orificiul de la baza limbii de înmănușare. Tot prin nituri au fost fixate plăselele unor pumnale curbe cum sunt cele descoperite la Orodol – Ploșor 1945–1947, Pl. III/S; Blandiana: Ciugudean 1980, p. 26, Fig. 15/1.; Călan: Rustoiu et al 2001–2002, p. 112, Fig. 6/2, ori Hunedoara-Grădina Castelului: Sirbu et al. 2007, p. 195, Fig. 74/1. Și lista poate continua cu numeroase alte piese.

La Ardeu a fost descoperit un fragment al unui astfel de pumnal prevăzut cu limbă de înmănușare, în care a fost practică o gaură pentru nit. De asemenea, o plăcuță din corn de cerb ornamentată era prevăzută cu orificii pentru fixare cu nituri pe un suport, probabil ca plăsea pentru un pumnal: Ferencz, Dima 2009, p. 20, nota 9; Ferencz 2010, p. 79, nr. 1. Este posibil ca piesa în cauză să fi avut și altă utilitate: Ferencz, Beldiman 2012, p. 76.

¹⁴ Au fost utilizate pentru a asigura îmbinarea pieselor componente ale unor vase din fier: Ferencz, Dima 2009, p. 28–29; Ferencz, Dima 2011, p. 157, ori pentru fixarea unor piese vestimentare: Rustoiu 1996, p. 117.

¹⁵ Tănase 2012, T14, p. 1.

¹⁶ Tănase 2012, T14, p. 2.

¹⁷ Tănase 2012, T14, p. 6.

¹⁸ Tănase 2012, T14, p. 6.

¹⁹ Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 46–48; Rustoiu 1996, p. 70–72; Iaroslavschi 1997, p. 72.

realizată cu ajutorul dornurilor și al ciocanelor, însă piesa descrisă de noi dovedește că această operațiune era realizată cu unelte specializate. Asemănarea elementelor constitutive ale sale cu acelea ale unor unelte modern face ca interpretarea sa ca fiind un căpuitor să nu lase loc îndoielilor. Cu toate că are un context de descoperire aparent nesigur, el trebuie interpretat în legătură cu atelierul care a funcționat în a doua jumătate a secolului I d. Chr, chiar în arealul în care a fost descoperit. Piesa are urme de utilizare, dovadă că și-a îndeplinit menirea. Și tot o dovadă în acest sens sunt și obiectele nituite sau cu urme de nituire descoperite la Ardeu.

Unelte și chiar seturi de unelte utilizate de fierari și bronzieri au fost descoperite în așezări, sau cetăți dacice, ilustrând prezența unor ateliere²⁰. Și nici chiar dornurile nu sunt rare în cetăți, (precum cele de la Blidaru sau Bâta Doamnei)²¹, sau în așezări (cum sunt cele de la Popești ori Răcătău)²² și se datează I î. Chr–I d. Chr²³. În ceea ce privește căpuitorul, el este atestat doar la Ardeu, însă ele probabil că erau nelipsite în instrumentarul artizanilor, iar cercetările viitoare probabil că vor documenta prezența lor și în alte situri.

Credem că poate să fie util ca obiectele interpretate ca fiind dornuri să fie observate cu mai multă atenție, în acest fel se va dovedi, poate, că unele dintre ele au avut utilități bine precizate.

BIBLIOGRAFIE

- Ciugudean 1980 H. Ciugudean, *Mormântul dacic de la Blandiana (jud. Alba)*, în *ActaMN* 17/1980, p. 425–432.
- Ferencz 2012 Ferencz I. V., *Aproape un secol de uitare. Unele repere istoriografice privind cetatea dacică de la Ardeu*, în Drăgan C., Barna C. (eds.) *Studii de istorie a Transilvaniei. Volum dedicat istoricului Ioachim Lazăr la 70 de ani*, Cluj-Napoca/Deva, p. 70–84.
- Ferencz et all 2003 Ferencz I. V., Căstăian M., Bodó C., Popa C. I., Andrei Șt., Stăncescu R., *Ardeu, com Balșa, jud. Hunedoara, punct Cetățea*, în *CCA, Campania 2002*, Covasna, p. 40–42.
- Ferencz et all 2004 Ferencz I. V., Căstăian M., Bodó C., Popa C. I., Andrei Șt., Stăncescu R., *Ardeu, com Balșa, jud. Hunedoara, punct Cetățuie (Cetățea)*, în *CCA, Campania 2003*, Cluj-Napoca, p. 43–45.
- Ferencz et all 2005 Ferencz I. V., Bodó C., Căstăian M., *Ardeu, com Balșa, jud. Hunedoara, punct Cetățuie* în *CCA, Campania 2004*, Jupiter-Mangalia, p. 56–57.
- Ferencz, Dima 2009 I. V. Ferencz, Dima *About an iron vessel found at Sarmizegetusa Regia (Grădiștea Muncelului-Hunedoara County)*, în *Instrumentum* 30, decembrie 2009, p. 28–29
- Ferencz et all 2010 Ferencz I. V., Roman C. C., Căstăian C. M., Dima C., Popa C. I., *Ardeu (com. Balșa, jud. Hunedoara)*, în *CCA, Campania 2009*, Suceava, p. 28–29.
- Ferencz 2010a I. V. Ferencz, *Obiecte de os și corn descoperite la Ardeu (jud Hunedoara)*, în vol. *Studii de Istorie și Arheologie* – editori Ioan Glodariu, Gabriela Gheorghiu, Editura Argonaut, 2010, p. 79–90.
- Ferencz 2010b I. V. Ferencz, *Chei Romane descoperite la Ardeu*, în Pop H., Bejinariu I., Băcuet-Crișan Sanda, Băcuet-Crișan D. (eds.) *Identități culturale locale și regionale în context European. In memoriam Alexandri V. Matei, Bibliotheca Musei Porolissensis* 13, Zalău, p. 287–292.
- Ferencz, Roman 2010 I. V. Ferencz, C. C. Roman, *The Dacian fortress from Ardeu – research directions*, în *ActaTerraeSeptemcastrensis*, 9, 2010, p. 173–184.
- Ferencz, Dima 2011 I. V. Ferencz, C. Dima, *About an iron vessel found at Sarmizegetusa Regia*, în *Marisia* 31, 2011, p. 157–160.
- Ferencz et all 2011 I. V. Ferencz, C. C. Roman, C. M. Căstăian, C. Dima, C. I. Popa, *Ardeu (com. Balșa, jud. Hunedoara)*, în *CCA, Campania 2010*, Sibiu, p. 28–29.
- Ferencz 2012 I. V. Ferencz, *Aproape un secol de uitare. Unele repere istoriografice privind cetatea dacică de la Ardeu*, în vol. C. Drăgan, C. Barna (ed.) *Studii de istorie a Transilvaniei. Volum dedicat istoricului Ioachim Lazăr la 70 de ani*, Cluj Napoca/Deva 2012, p. 70–84.
- Ferencz Beldiman 2012 I. V. Ferencz, C. Beldiman (coord), *Artă și meșteșug în epoca Regatului Dac. Artefacte de os și corn. Catalog*, Cluj Napoca.
- Glodariu, Iaroslavschi 1979 I. Glodariu, E. Iaroslavschi, I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, Cluj Napoca 1979.

²⁰ Glodariu, Iaroslavschi 1979, 36–41; Rustoiu 1996, p. 53–61; Iaroslavschi 1997, p. 120.

²¹ Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 54.

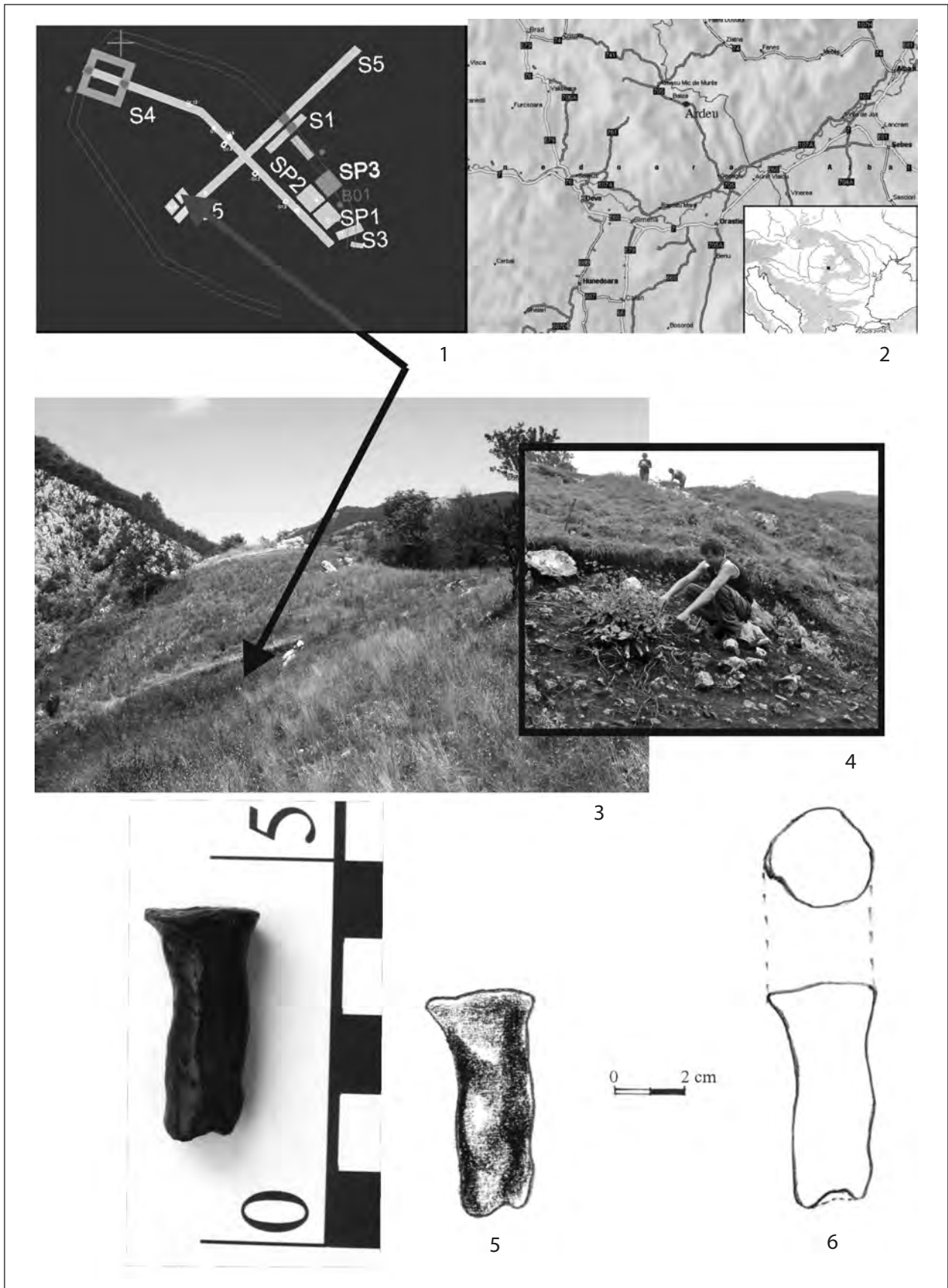
²² Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 54.

²³ Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 54.

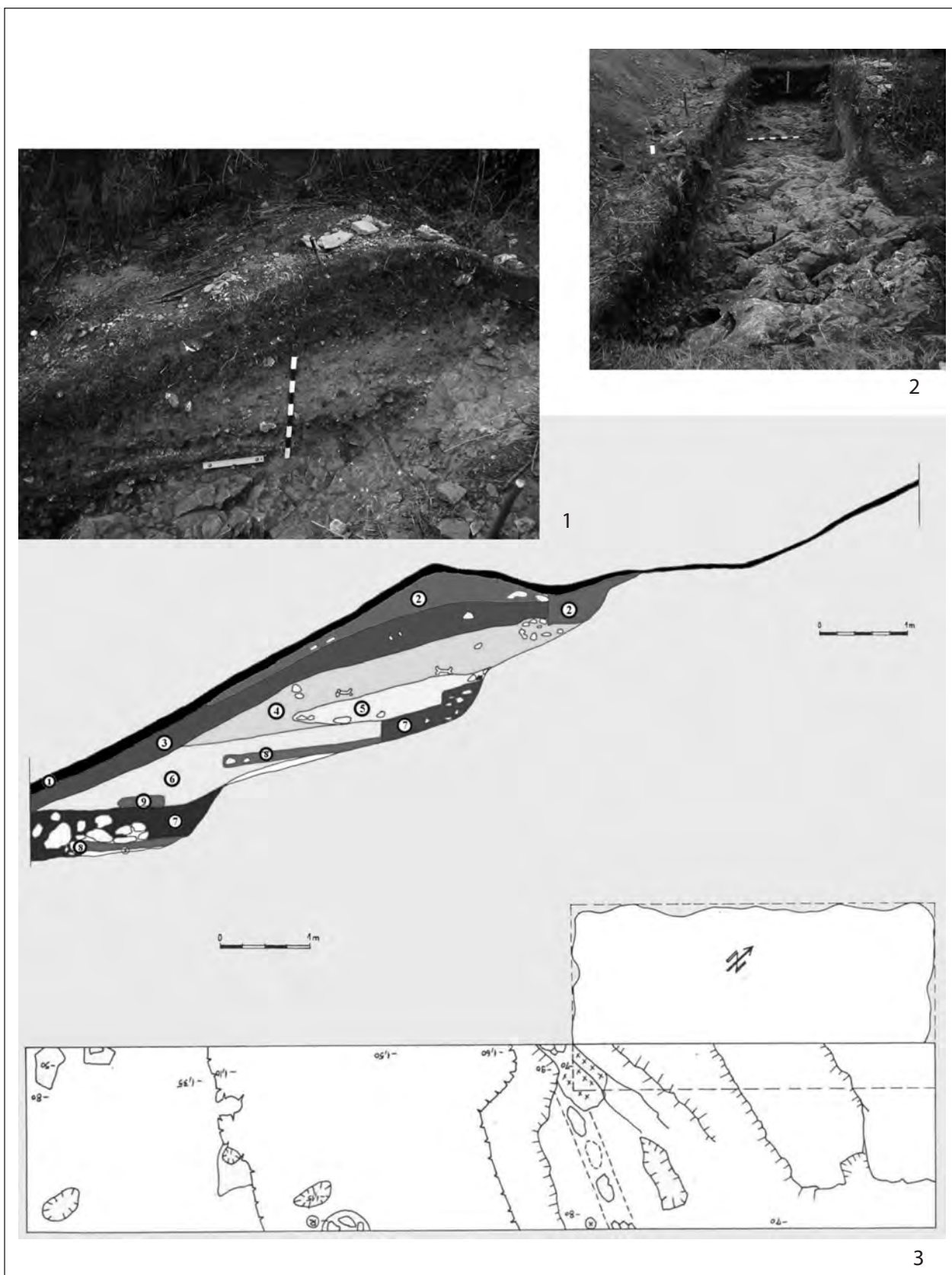
- Iaroslavschi 1997 E. Iaroslavschi, *Tehnica la daci*. Bibliotheca Musei Napocensis XV, Cluj-Napoca
- Nemoianu, Andrițoiu 1975 L. Nemoianu, I. Andrițoiu, *Sondajul arheologic de la Ardeu, com. Balșa, jud. Hunedoara, în Cercetări arheologice*, 1, p. 181–190.
- Pescaru et al 2002 A. Pescaru, C. Bodó, M. Căstăian, I. V. Ferencz, *Ardeu, com Balșa, jud. Hunedoara, punct Cetățeaua in CCA, Campania 2001, Buziaș*, p. 41–43.
- Ploșsor 1945–1947 C.S.Nicolaescu-Ploșsor, *Antiquités celtiques en Olténie, în Dacia*, XI–XII, 1945–1947, p. 17–33.
- Rustoiu 1996 A. Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec II î. Chr – I d. Chr)*. Tehnici, ateliere și produse de bronz, București.
- Rustoiu et al 2001–2002 A. Rustoiu, V. Sîrbu, I.V.Ferencz, *Mormântul tumular dacic de la Călan (jud. Hunedoara), în Sargetia* 30, p. 111–132.
- Rustoiu 2002 A. Rustoiu, *Războinici și artizani de prestigiu în Dacia preromană*, Cluj-Napoca
- Sîrbu et al 2007 V. Sîrbu, S. A. Luca, C. Roman, S. Purece, D. Diaconescu, N. Ceriser, *Vestigiile dacice de la Hunedoara (The Dacian Vestiges in Hunedoara)*, Alba Iulia–Sibiu.
- Tănase 2012 V. Tănase, *Lăcătușerie generală mecanică*, <http://www.scribd.com/doc/100804185/LACATUSERIE-GENERALA-MECANICA>, vizualizat în 28.11.2013.
- Téglas 1885 G. Téglas, *Emlékek és leletek. Az Erdőfalvi barlangok*, în *ArchÉrt.*, 5, p. 299–307.
- Téglas 1888 G. Téglas, *Újabb barlangok az erdélyrészi Érczhegység övéből*, în *Matematikai és természettudományi Közlemények*, XIII., Budapest, p. 134–138.

EXPLANATION OF THE PLATES

- Pl. I. 1. Plan of the excavations of the summit of “Cetățuie” hill, made by Maria Magdalena Ștefan, from Digital Domain Bucharest, 2004 completed; 2. The location of Ardeu village, after Ferencz 2010; The emplacement of the site Ardeu, after Ferencz 2010; 3. The upper plateau of the Cetățuie hill, photo I. V. Ferencz 2013 – the arrows point the place of the discovery; 4. Image of the square SP5 in the moment when the piece was discovered, photo I.V.Ferencz 10.09.2010; 5. Tool used for riveting, sketch by Otilia Bocănicu.
- Pl. II. 1. Profile of section S5B/2004, photo I. V. Ferencz 2004; Eastern view of the section S5B/2004, foto I. V. Ferencz 2004; 3. Northern profile of the section S5B/2004: 1. Vegetal layer– black earth; 2. Layer of dark-grey earth from a trench probably excavated by Larisa Nemoianu and earth from this trench; 3. Layer of dark earth with artifacts (Bronze Age, Dacian, Roman, Migration Period and medieval); 4. Layer of grey earth with Dacian artifacts from the first century A.D.; 5. Layer of reddish clay; 6. Layer of light–grey earth with Dacian artifacts; 7. Layer of dark-brown earth mixed with limestone, Dacian and prehistoric artifacts; 8. Layer containing traces of a wall made of clay; 9. Hearth.

Pl. I. 1. Planul unităților de cercetare pe platoul superior al dealului Cetățuie realizat de Maria Magdalena Ștefan, Digital Domain București 2004, actualizat. 2. Localizarea satului Ardeu, după Ferencz 2010b; 3. Platoul superior al dealului Cetățuie de la Ardeu, foto I.V.Ferencz 2013 – săgețile indică locul descoperirii; 4. Imagine a suprafeței SP5 în momentul descoperirii piesei, foto I.V.Ferencz 10.09.2010; 5. Unelată pentru nituire, foto I. V. Ferencz 2013; 6. Unealtă pentru nituire, desen Otilia Bocănciu 2013.

Pl. II 1. Profilul secțiunii SSB/2004, foto I. V. Ferencz 2004; 2. SSB/ 2004, vedere dinspre est, foto I. V. Ferencz 2004; 3. Profilul Nordic al secțiunii SSB/2004: Strat vegetal de culoare neagră; Strat de culoare cenușiu închis aparținând unei săpături mai vechi, probabil realizate de Larisa Nemoianu și pământ provenind din această săpătură; 3. Strat de culoare neagră, conținând material arheologic amestecat (Epoca Bronzului, Dacice, Romane, Epoca Migrațiilor și Evul Mediu); 4. Strat de culoare cenușiu cu material dacice din secolul I d. Chr.; 5. Strat de lut de culoare roșie; 6. Strat de culoare cenușiu deschis cu material dacice; 7. Strat de culoare maroniu închis conținând piatră măruntă și material arheologic preistorice și dacice; 8. Strat conținând bucăți de lipitură de perete; 9. Vatră.